

डॉ.पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापीठ, अकोला
अंतर्गत उच्च तंत्रज्ञानयुक्त भाजीपाला संशोधन
केंद्र, एकार्जुना, ता.वरोरा, जि.चंद्रपूर येथे
स्थापन करणेबाबत..

महाराष्ट्र शासन
कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभाग,
शासन निर्णय क्रमांक : पंदेवि-१३२३/प्र.क्र.२१९/७-अ,
हुतात्मा राजगुरु चौक, मादाम कामा मार्ग,
मंत्रालय विस्तार, मुंबई - ४०० ०३२.
दिनांक:- ०४ ऑक्टोबर, २०२४.

वाचा:- १) महाराष्ट्र कृषि शिक्षण व संशोधन परिषद, पुणे यांचे जा.क्र.मकृप/संशोधन/
११३ वी बैठक/१६४/२०२४, दि.१२.०१.२०२४.
२) महाराष्ट्र कृषि शिक्षण व संशोधन परिषद, पुणे यांचे जा.क्र.मकृप/संशोधन/
११३ वी बैठक-एकार्जुना/१६६९/२०२४, दि.२८.०५.२०२४.

प्रस्तावना:-

भारत देश भाजीपाला उत्पादनात चीन नंतर जगात दुसऱ्या क्रमांकावर आहे. जगात घेतल्या जाणाऱ्या एकूण भाजीपाला उत्पादनाच्या १५ टक्के भाजीपाला उत्पादन भारतात होते. पिक उत्पादनासाठी लागणारा कमी कालावधी, जास्त उत्पादन, भरपूर प्रमाणात उपलब्ध असणारी आहार पोषण मूल्य व शेती क्षेत्रात आणि शेती बाहेरील क्षेत्रात रोजगार उपलब्ध करून देण्याची क्षमता यामुळे भाजीपाला हा कृषी उत्पादनाचा महत्वाचा घटक मानला जातो.

मागील दोन दशकांमध्ये भारतात भाजीपाला उत्पादनात मोठी वाढ झाली. सन २०००-०१ ते २०२०-२१ या कालावधीत भाजीपाला उत्पादन ९३.८५ दशलक्ष टनावरून १९६.२६ दशलक्ष टन एवढी लक्षणीय वाढ झाली.

कमी उत्पादकता, वातावरणात होणारे बदल व त्यामुळे उद्भवणारे रोग व किडींच्या समस्या, अधिक उत्पादन खर्च व कमी टिकवण क्षमता, विविध प्रकारच्या जातींचा अभाव, बदलत्या वातावरणात अनुकूल तंत्रज्ञानाचा अभाव, उपलब्ध नैसर्गिक साधन सामुग्रीचा अयोग्य वापर, कमी प्रतीच्या दर्जाचे भाजीपाला उत्पादन आणि अन्न सुरक्षा विषयक बाबी इत्यादी आव्हानांचा सामना कृषि क्षेत्रास करावा लागत आहे.

भारतीय वैद्यकीय अनुसंधान परिषद यांचे नुसार प्रति व्यक्ती प्रतिदिवशी ३०० ग्रॅम भाजीपाला आहारात घेणे आवश्यक आहे, परंतु प्रत्यक्षात प्रतिव्यक्ती एवढा भाजीपाला आपल्या देशात उपलब्ध नाही. भाजीपाल्याची अयोग्य काढणी, हाताळणी व टिकवण्याच्या अपुऱ्या सुविधेमुळे उत्पादित भाजीपाल्याचे ३०-४० टक्के नुकसान होत आहे.

महाराष्ट्रात प्रमुख भाजीपाला पिकाखाली एकूण ३.९ लाख हेक्टर क्षेत्र असून त्यापासून ४.८ दशलक्ष टन उत्पादन होत आहे. भाजीपाला पिकाखाली एकूण क्षेत्रफळापैकी कांदा व टोमॅटो पिकाखालील १८ टक्के व वांगी पिकाखाली ११ टक्के क्षेत्र आहे.

विदर्भातील अनुकूल हवामान व जमीन यामुळे बहुतेक सर्वच भाजीपाला पिकांची लागवड केली जाते. विदर्भातील चंद्रपूर जिल्ह्यात प्रमुखाने मिरची, हळद, वांगी, टोमॅटो, कांदा, फुलकोबी, पत्ताकोबी, मुळा इत्यादी भाजीपाल्याची पिके घेतली जातात. नागपूर विभागात प्रमुख भाजीपाला पिकाखाली एकूण १४,६३२ हेक्टर क्षेत्र असून त्यापासून १,३८,१४३ मेट्रिक टन उत्पादन होते. भाजीपाला पिकाखालील एकूण क्षेत्रफळापैकी मिरची पिकाखाली ६६.९७ टक्के व वांगी पिकाखाली १४.८० टक्के क्षेत्र आहे.

चंद्रपूर जिल्ह्यात प्रमुख भाजीपाला पिकाखाली एकूण २,४३२ हेक्टर क्षेत्र असून त्यापासून १७,८०२ मेट्रिक टन उत्पादन होते. भाजीपाला पिकाखालील एकूण क्षेत्रफळापैकी मिरची पिकाखाली २९.१९ टक्के व वांगी पिकाखाली १४.५९ टक्के क्षेत्र आहे. चंद्रपूर जिल्ह्यातील लागवडीखालील जमीन मुख्यतः काळी असून वार्षिक पर्जन्यमान ११०० ते १५०० मि. मी. आहे. भाजीपाला पिकाच्या लागवडीसाठी उपयुक्त जमीन, मुबलक पाणी व मजुरांची उपलब्धता इत्यादीमुळे या जिल्ह्यात भाजीपाला लागवडीस मोठा वाव आहे.

सद्यःस्थितीत डॉ.पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापीठांतर्गत चंद्रपूर जिल्ह्याच्या एकार्जुना येथे कृषि संशोधन केंद्र कार्यरत आहे. दिवसेंदिवस भाजीपाला पिकांची वाढती मागणी, चांगला बाजारभाव व प्रक्रिया युक्त पदार्थ बनविण्यासाठी असलेल्या संधी आणि वरील पिकांच्या तुलनेत ५-१० पट जास्त उत्पादन यामुळे तेथील शेतकऱ्यांचे उत्पादन व पर्यायाने आर्थिक बाजू मजबूत होण्यास मदत होईल. यासाठी तेथील शेतकऱ्यांना आधुनिक तंत्रज्ञानाविषयी माहिती तसेच भाजीपाला पिकांच्या उत्पादकतेमध्ये वाढी होण्याकरिता आवश्यक संशोधन कार्य करणे गरजेचे आहे.

कृषि संशोधन केंद्र, एकार्जुना, ता. वरोरा जि. चंद्रपूर येथे २८.८१ हेक्टर जागा उपलब्ध आहे. या उपलब्ध जागेमधील २५.०० हेक्टर जागेवर "उच्च तंत्रज्ञानयुक्त भाजीपाला संशोधन केंद्र" उभारणे प्रस्तावित आहे.

महाराष्ट्र कृषि शिक्षण व संशोधन परिषद, पुणे यांच्या अंतर्गत कृषी परिषदेची ११३ वी बैठक दि.२६.१२.२०२३ रोजी महाराष्ट्र कृषि शिक्षण व संशोधन परिषद, पुणे येथे संपन्न झाली. सदर बैठकीत उच्च तंत्रज्ञान युक्त भाजीपाला संशोधन केंद्र, एकार्जुना, ता.वरोरा, जि.चंद्रपूर येथे स्थापन करण्यास कृषि परिषदेने मान्यता प्रदान केलेली आहे.

वरील सर्व बाबींचा विचार करता भाजीपाला पिकांची उत्पादकता वाढ, गुणवत्तापूर्ण बिजोत्पादन, काढणीपश्चात तंत्रज्ञान, भाजीपाला पिकासंदर्भात सुधारित तंत्रज्ञानाविषयी प्रशिक्षण तथा मार्गदर्शन करण्याच्या उद्देशाने एकार्जुना, ता.वरोरा, जि.चंद्रपूर येथे "उच्च तंत्रज्ञानयुक्त भाजीपाला संशोधन केंद्र" उभारण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :-

डॉ.पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापीठ, अकोला अंतर्गत कृषि संशोधन केंद्र एकार्जुना, ता.वरोरा, जि.चंद्रपूर येथील उपलब्ध जागेवर “उच्च तंत्रज्ञानयुक्त भाजीपाला संशोधन केंद्र” उभारण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

२. उच्च तंत्रज्ञानयुक्त भाजीपाला संशोधन केंद्राची उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे आहेत.

१. भाजीपाला पिकात अनुवंश शास्त्राचा अभ्यास करून सुधारित संकरीत वाण विकसित करणे व गुणवत्तापूर्ण उत्पादनास चालना देणे.
२. भाजीपाला पिकांच्या देशी वाणांचे संवर्धन करणे.
३. दुर्मिळ अश्या रान भाज्यांचे संवर्धन व लागवड करणे.
४. भाजीपाला पिकांच्या दर्जेदार उत्पादनासाठी शेडनेट हाऊस, आधुनिक रोपवाटिका तंत्रज्ञान, हायड्रोपोनिक्स, एरोपोनिक्स तंत्रज्ञान, ठिबक सिंचन, फर्टिगेशन इत्यादी उच्च तंत्रज्ञानाचा वापर करणे.
५. भाजीपाला पिकांचे बिजोत्पादन तंत्रज्ञान विकसित करणे.
६. संरक्षित भाजीपाला उत्पादन तंत्रज्ञान विकसित करून उत्पादन वाढविणे.
७. भाजीपाला पिकांवर येणाऱ्या किडी व रोगांचा अभ्यास करून त्यावर नियंत्रणाचे प्रभावी उपाय शोधणे.
८. भाजीपाला पिकांच्या प्रक्रिया, मूल्यवर्धन आणि साठवणूक, प्रक्रिया उदयोगास चालना देणे.
९. भाजीपाला पिकांच्या सुधारित लागवड तंत्रज्ञानाचे शेतकऱ्यांना प्रशिक्षण देणे.

३. भाजीपाला संशोधन केंद्रासाठी आवश्यक प्रस्तावित आर्थिक भारास खालीलप्रमाणे मान्यता देण्यात येत आहे.

अ.क्र.	तपशील	वर्ष					एकूण (लाखात)
		१	२	३	४	५	
१.	कर्मचारी वेतन	९४.४३	१०३.८८	११४.२२	१२४.७९	१३९.२९	५७६.६१
२.	आवर्ती खर्च	२९.३५	२९.००	३०.००	३२.५	३१.५	१५२.३५
३.	अनावर्ती खर्च	१७८८.७९	-	-	-	-	१७८८.७९
४.	प्रयोगशाळा उपकरणे	७१.०२	-	-	-	-	७१.०२
एकूण		१९८३.५९	१३२.८८	१४४.२२	१५७.२९	१७०.८९	२५८८.७७

४. उच्च तंत्रज्ञान युक्त भाजीपाला संशोधन केंद्रासाठी आवश्यक शिक्षकवर्गीय ०५ पदे व शिक्षकेतर ०५ पदे अशी एकूण १० पदे मा.मुख्यसचिव यांच्या अध्यक्षतेखालील उच्चाधिकार समितीच्या मान्यतेच्या अधिन राहून निर्माण करण्यास मान्यता प्रदान करण्यात येत आहे.

५. डॉ.पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापीठ, अकोला या कृषि विद्यापीठासाठी २४१५ ००९९ या लेखाशिर्षाखालील तरतुदीमधून उच्च तंत्रज्ञानयुक्त भाजीपाला संशोधन केंद्राकरीता निधी उपलब्ध करून देण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

६. सदर शासन निर्णय मा.मंत्रिमंडळाने दि.३०/०९/२०२४ रोजी दिलेल्या मान्यतेच्या अनुषंगाने निर्गमित करण्यात येत आहे.

७. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संगणक संकेतांक क्र २०२४१००४१९१५२२४५०१ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकीत करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नांवाने,

(प्रतिभा पाटील)

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

१. मा.मुख्यमंत्री यांचे अपर मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
२. मा.मंत्री (नियोजन व वित्त) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
३. मा.मंत्री (कृषि), यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
४. मा.मुख्य सचिव यांचे सहसचिव, महाराष्ट्र शासन, मंत्रालय, मुंबई.
५. सचिव (कृषि) यांचे स्वीय सहायक, कृषि व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
६. महासंचालक तथा सदस्य सचिव, महाराष्ट्र कृषि शिक्षण व संशोधन परिषद, पुणे.
७. कुलगुरु/कुलसचिव/नियंत्रक/विद्यापीठ अभियंता, डॉ.पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापीठ, अकोला.
८. जिल्हाधिकारी, चंद्रपूर.
९. उपविभागीय कृषि अधिकारी, वरोरा, जि.चंद्रपूर.
१०. महालेखापाल, महाराष्ट्र १/२ (लेखापरीक्षा/लेखा व अनुज्ञेयता), मुंबई/नागपूर.
११. जिल्हा कोषागार अधिकारी, अकोला/उप कोषागार अधिकारी, अकोला.
१२. मुख्य लेखा परीक्षक, स्थानिक निधी लेखा, कोकण भवन, नवी मुंबई.
१३. उप लेखा परीक्षक (वरिष्ठ), स्थानिक निधी लेखा, कोकण भवन, नवी मुंबई.
१४. अधिदान व लेखा अधिकारी, मुंबई.
१५. निवासी लेखा परीक्षा अधिकारी, मुंबई.
१६. वित्त विभाग (व्यय-१), मंत्रालय, मुंबई.
१७. नियोजन विभाग (कार्यासन - १४३१), मंत्रालय, मुंबई.
१८. निवडनस्ती (कार्यासन-७ अ).